

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ АРУЛАРЫ

Канатова Б.Е., ИОПП-23-1к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, тарих магистрі **Аймахов Е.Н.**

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Қарағанды, Қазақстан

honh9764@gmail.com

Екінші дүниежүзілік соғыс, оның ішінде Ұлы Отан соғысы - әлем тарихындағы ең ауыр әрі қасіретті соғыс болды. Бұл соғыс адамзаттың тағдырын өзгертіп, көптеген халықтың өміріне ауыр зардабын тигізді. Қазақстан да осы сұрапыл соғыстан тыс қалмады. Соғыс басталғаннан кейін, қазақ қыздары ерлермен бірге майданға аттанып, Отанын қорғау үшін бар күш-жігерін жұмсады.

Бұл жұмыстың мақсаты - Ұлы Отан соғысында қазақ қыздарының майдандағы және еңбек майданындағы ерліктерін зерттеу, болып табылды. Олардың жасқанбай күрескен ерліктері бүгінгі ұрпақ үшін үлгі болып қалатыны сөзсіз. Соғыс басталғанда, көптеген қазақ қыздары соғысқа қатысуға бел байлап, өз елін қорғау үшін майданға аттанды. Қазақ қыздары тек майданда ғана емес, сонымен қатар еңбек майданында да зор жұмыс атқарды. Олар фабрика, зауыттарда еңбек етіп, ауыл шаруашылығында да ерен еңбектерін көрсетті. Әскери медицинада да, медбике ретінде майданға барған қазақ қыздары жауынгерлердің өмірін құтқарып, оларға қолдау көрсетті. Бұл кезеңде олардың батырлығы мен қайсарлығы шексіз болды. Қазақ аруларының Екінші дүниежүзілік соғыстағы ерлігі өте ерекше.

Қазақ әйелдерінің арасында көптеген батырлар мен ержүрек жауынгерлер болды. Олардың арасынан ерекше көзге түсетіндері - майданға баруды өз еркімен таңдап, күрес жолына түскен батыр аруларымыз. Мұндағы қазақ әйелдері ержүректікті танытып, майданға өздері сұранып барғанын да ұмытпауымыз керек: «Менің өтінішімді қабылдап, мені Қызыл Армияның қатарындағы жауынгері етіп тағайындауларыңызды сұраймын, себебі мен тыс қалғым келмейді. Мен өзімнің ағаларыммен бірге майданға, отанымды қорғауға аттанғым келеді. Мен отанымның алдындағы борышымды өтеуді мақсат етемін. Менің өтінішімді қабылдауларыңызды сұраймын. 13 маусым 1943 жыл. Кузнецова» [1, 23 б.]

Қазақ қыздары Ұлы Отан соғысында өз елін қорғау үшін аянбай еңбек етіп, үлкен ерлік көрсетті. Олардың батырлығы мен қажырлы еңбегі бүгінгі ұрпаққа үлгі болып қала береді. Олардың хаттарында - еліне қызмет еткісі келген, өзінің қайсарлығы мен Отанға деген сүйіспеншілігімен ерекшеленген тұлғаның жан айқайы. Мұндай хаттар майданның сұрапыл сәттерін, олардың рухын, қиындықтармен күресін нақты көрсете отырып, сол кезеңдегі әйелдердің ерлігін түсінуге мүмкіндік береді. Мысал үшін, Доспанова Хиуазбен өткізілген сұхбатты қарастырайық: «Жау Мәскеуге таяды. Орталық Комитетте қазақ қыздарының армияға шақырылып жатқаны белгілі болды. Мен, және тағы бірнеше қыз осында келдік. Барлығының көздері отқа толы, мен майданға аттанатыныма осы кезден нық сенімді болдым. Бірақ майданда нақты кім болатынымды да білмедім, бастысы отанымға қызмет еткім келді... Ұшқыштар тобында біздің ойымызда тек бір ғана мәселе болды- білім алу, ал жүрегімізде жалғыз мақсат- тезірек майданға аттану...» [2, 54 б.]

Әлия Нұрмұхамбетқызы Молдағұлова Әлия Солтүстік-Батыс және 2-ші Прибалтика майдандарында шайқасты. Қысқа уақыт ішінде 78-ден астам жаудың көзін жойып, мергендік шеберлігімен көзге түсті. Ол үздік мерген атанып, «От ЦК ВЛКСМ за отличную стрельбу» деген жазуы бар атаулы мылтықпен марапатталды. Осылайша, өз жолын анықтап, нағыз қайсар жауынгер ретінде танылды. [3]

Мәншүк Мәметова (Мәнсия Мамытова) қазақтың атақты қаһарман қызы: «Аға, сізден қарындастық бір тілегім осы. Қарсы бола көрмеңіз. Мен пулеметшы болсам, фашистердің талайын жер жастандырып, жаудан тезірек кек алуға, жеңіс күнін жақындата түсуге үлес қосар едім...» «Сіздің арқаңызда майданға аттанып, жауынгер атанғаным үшін көп рақмет айтқым келеді. Мен шексіз бақыттымын!..»-Қатардағы жауынгер Мәншүк Мәметова 30.07.42

Тағы бір батыр ару- Жакеева Дамеля: «Ол кезде біз комсомолша тәрбиеленгенбіз: қиындық қай жақта болды- біз сол жаққа аттанатынбыз. Сондықтан әскери комиссариатқа барып, майданға аттандырылуды сұрандым. Мен осы өтінішіммен 3 рет келіп, қабылданбай, тек 1942 жылы майданға аттандым. Бір түні дабылдан ояндық, біз қайда баратынымызды білмей самолетпен Сталининград маңындағы Демидовода қалдық. Мұнда авиация шебері әрі жөндеуші қызметін атқардық. Кейін Оңтүстік фронтта, Прибалтикада, Ленинградта болдық. Мен Берлинді алуда қатысқан Қазақстанның жалғыз қызы болдым. Екі рет түсімде Сталинмен қол ұстасып келе жатқанымды көрдім, ол қазақша сөйлесіп келе жатты. Осыған қарап мен міндетті түрде үйге оралатынымды сезгендей болдым.» [2, 64 б.]

Оразғалиева (Касенова) Ажар: «Мен соғыс басталған күнді жақсы есімде сақтадым. Соғыстың басталғанын біздің отбасымыз көршілерден білді. Адамдар фашистік Германияның біздің елге опасыз шабуыл жасағаны туралы хабарды талқылап жатты. Көптеген адамдар сескеніп қалды, бірақ қорықпады. Барлығы соғыстың жақында аяқталатынына сенді. Барлығында алдыңғы шепке аттанып, елін қорғауға деген үлкен ниет болды. Қыздар қару алып, майданға шығуға таңқаларлық табандылық көрсетті. Мен 1942 жылы ерікті түрде майданға аттандым. Соғыстың алғашқы жылында жауынгерлердің үлкен шығыны болды. Майданда әйелдер ер адамдардың орнын алмастырып жатты. Мен және менің батыр құрбыларым қорқыныш пен үрейді сезіндік, бірақ өз сезімдерімізді бастан кешіруге уақыт болмады. Сол уақытта біз өзіміз туралы көп ойламайтын едік. Әр шайқас алдында өз туыстарымды еске алып, бір ғана нәрсеге үміттенетінмін - жеңіске жетіп, тірі қалуға.» [2, 197 б.]

Қарсыбекова Гүлімжан соғыс кезінде әскери медбике болып қызмет атқарды. Ленинград қоршауын бұзу операциясына қатысты. Новгородты азат етудегі көрсеткен ерлігі үшін Қызыл Жұлдыз орденімен марапатталған. Бірінші Украин майданының құрамында Польша жерін азат етуге қатысып, онда 12 мың әскери тұтқындарды қамтыған үлкен госпитальді басқарды. [4, 123 б.]

Соғыс жылдары «Социалистік Қазақстан» газетіне «Майдандағы қазақ қыздары» атты мақала жарық көрді. Оның авторы академик-ғалым әдебиетші Қажым Жұмалиев. Осы жазбада: «Қазақтың ару қыздары Рауза Шамшатова, Әлия Молдағұлова, Ерке Оразбаева, Баян Байғожина, Балшекер Ахметова т.б. қарындастарымыз майдан даласында өлшеусіз ерлік көрсетті» дей отырып, әсіресе Балшекер деген жас ару жан ағасының кегін қайтару үшін өзі сұранып соғысқа аттанғаны туралы жазыпты. [5]

Балшекер Ахметова III Украина майданында қан кешіп, ағасының кегін қайтарумен қатар, жаудың да талайын жер жастандарыпты. Нәтижесінде, бұл қызды жоғары командование «Қызыл жұлдыз» орденімен марапаттаған екен.

Сол сияқты «Социалистік Қазақстан» газетінің 1944 жылғы 13 маусым күнгі санында старшина Б.Сағындықовтың «Санитарка Әсия» атты мақаласы жарық көріпті. Бұнда қан майданда ерлік көрсетіп, оқ тиген солдаттардың жарасын таңып, оқ пен оттың астында шырқырай жортқан батысқазақстандық батыр қыз Әсия Бекетова жайлы тебіреніске толы толғаныс айтылған екен.

Қаһарман аруларымыздың тағы біреуі - Баян Байғожина туралы «Комсомольская правда» газетінің 1945 жылғы 8 наурыз күнгі газеттің әскери тілшісі П.Кузнецовтың «Девушка из Чингиз-тау» атты очеркі жарияланса, автор соғыстан кейін жарық көрген «Алматыдан Берлинге дейін» атты туындысында қазақтың батыр қызы Баян хақында төгілте баяндапты. Ол Екінші дүниежүзілік соғыс басталғанда өз еркімен майданға аттанған. Беларусь, Литва, Польша, Германия жерлерін азат ету ұрыстарына қатысады. Көптен күткен күн келді. Кеңес әскері фашистік жаудың ордасына басып кірді. Баян серіктестерімен бірге ауыр шайқастарға қатысып, жауынгерлік ерлік көрсетті. Гинденбург түбіндегі қақтығыста ол жараланғанына қарамастан, алдыңғы шептен шегінбей, жауынгерлермен бірге шайқасуды жалғастырды. Осы қалада ол өзінің он бесінші жауын жойып, Ұлы Отан соғысы орденімен марапатталды. [6]

Ұлы Отан соғысында ерлік көрсеткен қазақ қыздарының тағдыры - тарихымыздың өшпес мұрасы. Олар тек әскери міндетін орындаған жоқ, сонымен қатар қайсар рухтың, ерік-жігердің, туған жерге деген шексіз сүйіспеншіліктің символына айналды.

Бүгінгі күні олардың ерліктері бізге тек өткеннің сабағы емес, болашаққа бағдар боларлық күш пен рух береді. Батыр қыздардың қайсарлығы - қиындыққа мойымай, биік мақсаттарға жетуге ұмтылған әрбір жанға үлгі. Біз олардың есімін тек тарих беттерінде ғана емес, жүрегімізде де мәңгі сақтап, ерліктерін жас ұрпаққа жеткізуге тиіспіз.

Осы зерттеу жұмысы қазақ қыздарының Екінші дүниежүзілік соғысында, нақтырақ айтқанда - Ұлы Отан соғысындағы рөлі мен ерлігін айқындап, олардың тарихтағы орнын тереңірек ұғынуға мүмкіндік береді. Бұл - тек бір кезеңнің емес, бүкіл ұлттың рухани мұрасы. Батырлардың ерлігін есте сақтап, мирас ету- біздің міндетіміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Женщины Казахстана и Великая Отечественная война: 1941-1945: Сборник документов и материалов. / Отв. ред. З.Г. Сактаганова. - Караганда, 2020. – 410 с.
- 2 Женщины Казахстана в годы Великой Отечественной войны: воспоминания и интервью. Сборник материалов. / Отв. ред. З.Г. Сактаганова. – Караганда, 2020. - 400 с.
- 3 Ардақ Құлтай. Әлия Молдағұлова: өмірбаяны, соғыстағы ерлігі мен естеліктері. <https://kaz.nur.kz/family/school/2059591-aliya-moldagulova-omirbayany-sogystagy-erligi-men-estelikteri/>
- 4 Тулеуова Б.Т., Л.К.Шотбакова, Г.М.Смагулова. Вклад женщин Центрального Казахстана в развитие региона (30-90-е годы XX века) . – Караганда: Изд-во: ТОО «Tengri Ltd», 2016. – 313 с.
- 5 Бекен Қайратұлы. Қазақтың танкіші қыздары. <https://e-history.kz/kz/news/show/50000118>
- 6 Игсатова Д. Поражающие с первого выстрела. <https://e-history.kz/ru/news/show/4455>

ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ КСРО МЕН АҚШ-ТЫҢ АТОМ ЖОБАЛАРЫ

Кенжеғали Ж.М., PhD, қауымдастырылған профессор
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Қарағанды, Қазақстан
zharas.kenzhegali@gmail.com

Екінші дүниежүзілік соғыс халықаралық қатынастарда әлемнің әр мемлекеттерінің ғылыми және технологиялық өндемелерне өзгерістер әкелді. Осы кезеңде маңызды және ықпалды бағыттардың бірі атом қаруын жасау болып табылады. Соғыс барысында КСРО мен АҚШ өздерінің атом жобалары бойынша белсенді жұмыстар жүргізді. Соғыс басында екі мемлекет атом энергиясының потенциалын көре бастады және соғыс соңында атом қаруының иегері болды, бұл әлемдік жүйенің толық өзгеруіне әкелді.

1930 ж. ядролық физика бойынша жұмыстар Еуропаның барлық алдыңғы қатарлы елдерінде, АҚШ, КСРО және Жапонияда кеңінен жүргізілді. Екінші дүние жүзілік соғыс мемлекеттерді атом қаруын жасауға итермелеген болатын: соғысушы тараптардың қайсысының қолында ол болған жағдайда соғыс барысын соның пайдасына шешетіні сөзсіз еді.

Жұмыстар қарқынды түрде жүргізілді, 1941 ж. кеңестік барлау қызметі Ұлыбритания мен АҚШ-тың атомдық өндемелері туралы ақпараттар ала бастады. Онда агенттері мен дереккөздері бар заңды және заңсыз резидентуралар желісі құрылды. 1941 ж. қыркүйекте Лондондағы Мемлекеттік қауіпсіздік бойынша ұлттық комиссариат (МКХК) резиденті А. Горский Британдық уран комитетінің премьер-министр Уинстон Черчилльге толық берілген